

ДАЛЁКА НА ПОЎДЗЕНЬ

Чым прываблівае суровая Антарктыда?

Адным з найменш вывучаных рэгіёнаў Зямлі лічыцца яе Паўднёвы полюс — Антарктыда. Даследаванні і адкрыцці, праведзеныя дагэтуль на кантыненце, пакідаюць яшчэ больш пытанняў. Гэта адзіная тэрыторыя на нашай планеце, якая не належыць ніводнай з дзяржаў. Разам з тым, з кожным годам яна прыцягвае да сябе ўсё больш увагі з боку многіх краін. Чым жа так прывабная вялізная тэрыторыя, амаль цалкам пакрытая вечным лёдам?

АСКЕПКІ ГАНДВАНЫ

Спачатку крыху самых агульных звестак. Антарктыда — кантынент на самым поўдні Зямлі. Гэта мацяр, які амываюць Ціхі, Атлантычны і Індыйскія акіяны (часам усе гэтыя часткі воднай прасторы вызначаюць як асобны Паўднёвы акіян). Плошча шостага кантынента складае больш чым 14 мільёнаў кв. км — самая вялікая ў свеце халодная пустыня, дзе засяроджана каля 80 працэнтаў сусветных запасаў прэснай вады, але ўся яна ў змерзлым стане складзена ў велізарным ледавіковым покрыве. Хоць карэнная падлёдная паверхня знаходзіцца на невялікай вышыні над узроўнем мора, а месцамі і ніжэй за яго, праз гагутнае ледавіковае покрыва сярэдняя абсалютная вышыня паверхні Антарктыды (каля двух кіламетраў) — максімальная сярод усіх мацерыкоў.

Трансантарктычныя горы, што перасякаюць амаль увесь мацяр, дзеляць Антарктыду на дзве часткі — Заходнюю і Усходнюю, якія маюць рознае паходжанне і геалагічную будову. На ўсходзе знаходзіцца высокае (найвышэйшае ўзвышэнне паверхні лёду — 4,1 км над узроўнем мора), пакрытае лёдам плато. Заходняя частка складаецца з групы гарыстых астравоў, злучаных паміж сабой лёдам. На ціхаакіянскім узбярэжжы размешчаны Антарктычныя Анды, дзе знаходзіцца найвышэйшая кропка кантынента: 4892 м над

геафізікаў, кантынент асеў у сярэднім на паўкіламетра, аб чым сведчыць і яго адносна глыбокі шэльф. Цікавы факт: калі поўнасяцю растане ледавіковае покрыва шостага кантынента, то ўзровень Сусветнага акіяна павялічыцца амаль на 60 метраў!

Сярэдняя таўшчыня пласта лёду — 2500—2800 м і ў некаторых раёнах 4800 м. Усходняя Антарктыда ўяўляе з сябе даўнейшую дакембрыіскую кантынентальную платформу (кратон), якая нагадвае такія ж падмуркі Індыі, Бразіліі, Афрыкі і Аўстраліі. Усе гэтыя кратоны ўтварыліся пры распадзе легендарнага суперкантынента Гандваны. Узрост парод крышталічнага падмурка складае 2,5—2,8 млрд гадоў, а найстаражытнейшыя пароды Зямлі Эндэры — больш за 3 млрд.

Антарктыда адрозніваецца вельмі суровым халодным кліматам. На савецкай антарктычнай станцыі «Усход» 21 ліпеня 1983 года была

зарэгістравана самая нізкая тэмпература паветра на Зямлі за ўсю гісторыю метэаралагічных вымярэнняў: 89,2 градуса ніжэй за нуль. Гэты раён лічыцца полюсам холаду нашай планеты. Сярэднія тэмпературы зімовых месяцаў — ад мінус 60 да 75 °C, а летніх — ад мінус 30 да 50 °C. На ўзбярэжжы цяплей: узімку — ад мінус 8 да 35 °C, а летам ужо амаль «гарачыя» 0 — плюс 5 °C. Варта адзначыць, што зімовымі месяцамі ў Антарктыдзе (як і ва ўсім паўднёвым паўшар'і) з'яўляюцца чэрвень, ліпень

невядомая зямля, людзі падазравалі яшчэ ў XVI стагоддзі. Вось толькі даплысці да яе не атрымлівалася: занадта суровыя былі кліматычныя ўмовы, ды і караблі тады будаваліся не самыя моцныя.

На доўгія гады крайнім пунктам для многіх няўрымслівых вандроўнікаў заставаўся субантарктычны востраў Паўднёвая Георгія.

Паспрабаваць адкрыць «тэра інкогніта» хацеў і легендарны Джэймс Кук. Яму гэта зрабіць не ўдалося — заміналі шматгадовыя льды, хоць знакаміты капітан і працягваў верыць у існаванне шостага кантынента. У 1819 годзе адмірал Іван Крузенш-

знаходзіцца найбуйнейшыя запасы нафты, што саступаюць па аб'ёмах толькі Саудаўскай Аравіі.

Апроч таго, у Антарктыдзе знаходзіцца большасць сусветных запасаў прэснай вады, недахоп якой ужо адчуваецца ў многіх краінах. Праўда, праекты па выкарыстанні антарктычных айсбергаў як водных рэсурсаў пакуль застаюцца на эксперыментальнай стадыі. З пункту гледжання эканомікі цяпер найлепшыя перспектывы мае турыстычны бізнес. Упершыню круізныя судны з'явіліся каля берагоў мацерыка напрыканцы 1950-х.

Узбярэжжыя воды шостага кантынента багатыя на рыбу. Сёння самая буйная рыбацкая флатылія, што апяруецца ў Антарктыцы, належыць Японіі і Чылі. Кітабойным промыслам у антарктычных водах сёння займаюцца толькі японцы, якія заяўляюць, што робяць гэта «выключна з навуковымі мэтамі». Іншай патэнцыйна перспектыўнай эканамічнай актыўнасцю можа стаць так званая біяразведка. Гэты кірунак аформіўся параўнальна нядаўна. Навукоўцам-біёлагам даўно вядомы той факт, што некаторыя віды рыб, нехрыбтовых і бактэрый, што насяляюць Антарктыку, утрымліваюць адметныя рэчывы і мікраарганізмы, якія засцерагаюць іх ад замарзання. Такія рэчывы маглі б быць скарыстаны пры выптворчасці, напрыклад, марожанага ці іншых тыпаў замарожаных прадуктаў. Апроч адпаведнай індустрыі, холадатрывалыя мікраарганізмы знаходзяцца прымяненне ў распрацоўках фармакалагічных прэпаратаў новага пакалення.

Антарктыда — кліматычны запаведнік і ідэальнае месца для даследавання глабальных працэсаў змены клімату. Шосты кантынент, як, напрыклад, Гальфстрым у Паўночным паўшар'і, з'яўляецца кліматаўтваральным фактарам для ўсёй Зямлі. У Антарктыдзе таксама вывучаецца ўплыў космасу і працэсы, што адбываюцца ў зямной кары. У ледавіковым покрыве Антарктыды «запісаны» даныя пра клімат і атмасферу за апошнія сто тысяч гадоў.

НАПЯРЭДАДНІ БІТВЫ?

Ужо ў другой палове XX стагоддзя — 1 снежня 1959-га — у Вашынгтоне была складзена «Дамова пра Антарктыду». Паводле гэтага міжнароднага пагаднення, шосты кантынент ці яго часткі не належыць

якой-небудзь дзяржаве. Забаронена з'яўленне паўднёвей 60-й паралелі ваенных караблёў, дазваляецца навуковая дзейнасць і вольны абмен атрыманымі вынікамі. У 1980-х да гэтага далучылася забарона на з'яўленне ў водах Антарктыды суднаў з атамнымі рэактарамі і пахаванне на яе тэрыторыі ядзерных адходаў.

Геалагі высветлілі, што нетры Антарктыды ўтрымліваюць значную колькасць карысных выкапняў: жалезнай руды, каменнага вугалю, знойдзены сляды руд золата, срэбра, медзі, нікелю, свінцу, цынку, малібдэну, горнага крышталю, графіту.

Дадатковы дакумент пра забарону на здабычу карысных выкапняў — так званы Мадрыдскі пратакол. У адрозненне ад першай дамовы, якая з'яўляецца бестэрміновай, гэтае пагадненне дзейнічае цягам паўстагоддзя. Падпісалі яго ў 1991-м, уступіў у дзеянне ў 1998 годзе. Атрымліваецца, што Мадрыдскі пратакол правамоцны да 2048-га.

Сітуацыя ўскладняецца тым, што дзевяць краін паспелі належным чынам аформіць свае прэтэнзіі на кавалек Антарктыды да ўступлення ў дзеянне дамовы ад 1959 года. Праўда, Германія і Японія ад сваіх планаў вымушаны былі адмовіцца, але засталіся яшчэ Аўстралія, Аргенціна, Вялікабрытанія, Новая Зеландыя, Нарвегія, Францыя і Чылі. Гэтыя краіны прэтэндуць на ладныя кавалкі паўднёвага мацерыка, прычым прэтэнзіі Аргенціны, Чылі і Вялікабрытаніі часткова перасякаюцца. Расія і ЗША не прызналі прэтэнзіі іншых, але і сваіх не вылучылі, хоць адзначылі, што могуць гэта зрабіць у любы момант.

Па ацэнках, запасы прэснай вады на Зямлі могуць падысці да канца да 2033 года. Нафты і газу хопіць яшчэ на паўстагоддзя. А значыць, нетры і багацці Антарктыды ўжо вельмі хутка стануць крытычна запатрабаванымі. Пакуль шосты кантынент застаецца запаведнікам і базай для навуковых даследаванняў. Аднак, як лічаць эксперты, усяго праз пару дзесяцігоддзяў можа распачацца сапраўдная міжнародная бітва за Антарктыку.

Захар БУРАК.

узроўнем мора — масіў Вінсон у гарах Элсуорт. У Заходняй Антарктыдзе знаходзіцца і самае глыбокае месца кантынента — упадзіна Бэнтлі, яе глыбіня 2555 м.

Антарктычны ледзяны шчыт з'яўляецца самым вялікім на нашай планеце (для параўнання: ён амаль у дзесяць разоў перавышае па плошчы грэнландскае покрыва). Тут засяроджана каля 30 млн кв. км лёду — 90% усіх ільдоў сушы. З-за яго цяжару, як сведчаць даследаванні

і жнівень, а летнімі — снежань, студзень і люты.

ЗЯМНЫ «КОСМАС»

Да пачатку XIX стагоддзя на нашай планеце па-ранейшаму заставаўся нямаля куткоў, дзе не ступала нага чалавека. Здавалася б, мінулі Вялікія геаграфічныя адкрыцці: апошні трыумф вандроўнікаў — адкрыццё Аўстраліі — адбыўся ў 1606 годзе. Пра тое, што недзе за Паўднёвым палярным кругам ляжыць

тэрн накіраваў у Марское міністэрства Расійскай імперыі ліст, у якім заявіў пра неабходнасць падрыхтоўкі экспедыцыі для дасягнення Паўднёвага і Паўночнага полюсаў. Паўднёвага павінны былі дасягнуць шлюпы «Мірны» і «Усход». Першым камандаваў лейтэнант Міхал Лазараў, а другім — капітан другога рангу Фадзей Белінсгаўзен. 28 студзеня 1820 года гэтая экспедыцыя адкрыла шосты кантынент нашай планеты. А высадка людзей у Антарктыдзе адбылася значна пазней — у 1895-м.

Антарктыда на сённяшні дзень з'яўляецца адзіным незаселеным і неасвоеным кантынентам Зямлі. Яна даўно прыцягвала ўвагу шэрага дзяржаў, аднак пік «папулярнасці» прыпаў на другую палову XX стагоддзя. Чаму так адбылося? Справа ў тым, што, як аўтарытэтная сцвярджаюць спецыялісты, Антарктыда з'яўляецца апошнім рэсурсавым рэзервам для чалавецтва. Пасля вычарпання сыравіны на пяці абжытых кантынентах людзі будуць актыўна асвойваць яго рэсурсы. Геалагі высветлілі, што нетры Антарктыды ўтрымліваюць значную колькасць карысных выкапняў: жалезнай руды, каменнага вугалю, знойдзены сляды руд золата, срэбра, медзі, нікелю, свінцу, цынку, малібдэну, горнага крышталю, графіту. Найбольш перспектыўным па радовішчах металаў лічыцца Антарктычны паўвостраў, бо вялікая частка яго паверхні вольная ад лёду.

Па здабычы нафты найбольш прывабны — антарктычны кантынентальны шэльф у заходнім і ўсходнім сектарах. Па ацэнцы расійскіх геалагаў, патэнцыйна агульны аб'ём вуглевадароднай сыравіны, што знаходзіцца на шэльфе, 35—51 млрд тон умоўнага паліва. Як сцвярджаюць асобныя крыніцы, сапраўдны «кландайк» — мора Роса, дзе могуць

